

XVI. YÜZYILDA PASIN KAZASI MAHKEMESİNDE GÖRÜLEN BİR DAVANIN MAHİYETİ

Doç.Dr.Dündar AYDIN*

Şer'i mahkeme sicilleri, mahkemelerin muamelatıyla ilgili şer'i hüküm ve kararları ihtiva edip ekserisi eni dar, boyu uzun olan ve "Sicillat-ı Şer'iyye" de denilen¹ şer'iyye sicilleri, mükemmel ve mufassal bir Osmanlı Tarihi'nin olduğu kadar, mali, askeri, hukuki, iktisadi ve idari tarihin birinci derecede kaynaklarıdır. Şer'iyye Sicilleri ihtiva ettikleri konular itibariyle başlıca iki kısımda incelenebilir.

1. Eyalet merkezleri, sancaklar ve kazalardaki şer'iyye mahkemelerinin her çeşit zabıt ve kararları, vakfiye, kefalet, vekaletnâme, mukavele, borçlanma gibi şer'i muameleler, mahallen alınacak emniyet ve asayiş kararları, esnaf teşkilatlarının denetlenmesi çarşı ve pazarlardaki narhın konulması ve işletilmesi, dini ve sosyal kurumların inşası ve bunların vakıflarının tutulduğu defterlere yazılmış karar ve bilgiler, askeri ve mülki ricalin hal tercümeleleri, vazifeye başlama ve ayrılış tarihleri kayıtlıydı.

2. Devlet merkezinden beylerbeyi ve sancakbeyi, kadı, dizdar, müfti, mütesellim, voyvoda, müderris ve emirlere gelen emniyet, asayiş, maliye, askeri hususları salgınlarda yapılacak işler, vergi gelirlerinin toplanması, arazi tahrir ve tımar tevcihi ile ilgili toprak idaresi, erzak ve yiyecek tedariki ve daha birçok hususlarda gönderilen ferman, berat, divan tezkiresi ve resmi mektupların emir ve yazı suretleri kaydedilmekteydi².

İncelediğimiz sicil kaydında meydana gelen bir katil yani öldürme hadisesi ve bundan sonraki aşamalar ele alınmıştır. Tamamen hak ve hukukla ilgili olduğu görülen bu sicil sayesinde, XVI. yüzyılda Pasin Kazası'nda yapılan bir mahkemenin aşamalarını ve sonucunu takip etmek mümkün olmaktadır³. Sicil kaydında da görüleceği gibi mahkeme dört safhada yapılmıştır.

Birinci safhada, Hüseyin b. Horasan adlı kimse tımarından hisse alınmasından korktuğu için kardeşi Mahmud'u oğullarına öldürttüğü ve eşyalarını gasbettirdiği hususu anlatılmaktadır.

İkinci safhada, öldürülen Mahmud'un eşyalarının ele geçirilip mahkemeye sunulması ve Hüseyin b. Horasan'ın kardeşini öldürttüğünü itiraf etmesi hususu işlenmiştir.

Üçüncü safhada ise, öldürülen Mahmud için hakk-ı diyet olarak 20.000 akçe tespit edilmesi ve bunun maktülün kanuni varisi olan kızı Paşa Can'a intikal etmesi, ancak Paşa Can'ın yaşının küçük olması sebebiyle mahkeme tarafından Pir Ali b. Mehmed isminde birisinin vâsi tayin edilmesi ve katillerin kırk sikke altun verip kalan 16.600 akçeyi ödemek için bir yıl mühlet isteyip kefil göstermeleri hususu kaydedilmiştir.

Mahkemenin dördüncü aşamasında ise, Pasin Sancakbeyi'nin vekili olan Erdoğan Subaşı'nın isteği üzerine kefil olan bu kimselere de Pasin Alay Beyisi Piri Bey'in kefil olduğu kaydedilmiştir.

Mahkemenin üçüncü ve dördüncü aşamasında görülen ve öldürülen Mahmud'un küçük kızının mağdur olmaması için tahsil edilecek olan paranın teminat altına alınması, yetim hakkının nasıl gözetildiğinin ortaya konulması bakımından dikkate şayandır.

İncelemiş olduğumuz sicil kaydında görüldüğü üzere mahkemede alınan her kararın sonunda "şuhûdü'l-hâl" başlığı altında isimler kaydedilmiştir. Bilindiği gibi kadılar, mahkemelerde verdikleri hükümlerde bağımsız değillerdi. Nitekim Kadıların davalara bakmak için yaptıkları oturumlarda, yanlarında "şuhûdü'l-hâl", "udûlü'l-müslimin", "şuhûdü'l-udûl" adları altında bir bilirkişi heyeti bulunmaktaydı. Bunlara zabıt metinlerinde itina ile işaret olunmuştur. Ayrıca, adları yazılı beş-altı bazen daha fazla sayıda şahitler heyeti vardı ki, bunlar mahkemeye jüri mahiyetini vermekteydi. Bu jüri heyeti, davanın görgü şahitleri olmayıp tamamiyle muhakeme tarzının müşahitleri idiler. Kadı'nın dava ile ilgili taraflardan her hangi birisini tutmadığı, müdafaalarını serbestçe yapmalarına tam bir imkan verdiği, itiraf ve inkarlarında tazyik ve baskı yolu ile tesir etmeyip tamamiyle tarafsız bir hakim olarak hareket ettiği hususunda en iyi vesikanın adı geçen müşahitler olduğu görülmektedir. Şuhûdü'l-hâl denilen bu bilirkişi yada müşahitler heyetini teşkil eden kimseler, her mahkemede aynı kadro ile bulunmayıp bazen birkaç kişi değiştiği gibi sayılarını da tayin etmek mümkün değildir⁴. Buldukları bölgenin önde gelen doğru ve güvenilir kimselerinin mahkemede bilirkişi oldukları görülmektedir. İsimleri zikredilen kişilerin görevleri de belirtilmiş, isimleri kaydedilmeyenler ise "ve gayrihim mine'l-hazirin" yada "ve gayrihim mine'l-müslimin" diye kaydedilmiştir⁵.

Tetkik ettiğimiz sicil kaydında belirtilen dört aşamada gerçekleştirilen mahkemeden sonra "şuhûdü'l-hâl" diye bilinen bilirkişilerin isimleri zikredilmiştir. Bu bilirkişi heyeti içinde miralay, zaim, ser-asker, imam, müezzin, kethüda ve katib gibi resmi görevlilerin dışında halktan kimselerin olduğu da görülmektedir⁶.

Mahkemedeki ilk görüşme, Şevval 963/Ağustos 1556'da yapılmış, aynı yılın Eylül ve Ekim aylarında yeniden dava görülmüş ve Ekim 1556'da dava hakkında karar verilmiştir. İki ay gibi kısa bir sürede davanın sonuçlandırılması, maktûlün varislerinin mağdur olmamaları açısından önemli bir gelişme olarak kabul edilebilir.

Ayrıca bu sicil kaydında Pasin Kazâsı'nda görevli bulunan devlet ricalinin isimlerinin de kaydedilmiş olması, XVI. yüzyılda bu kazanın idari yapısının ortaya konulması bakımından da ehemmiyet arz etmektedir.

Yine bu sicil kaydı sayesinde bölgedeki Pasin, Eleşkird, Suvarince ve Komazor Geçidi gibi yer isimlerini de tespit etmek mümkün olmaktadır. Aynı zamanda sicil kaydında da görüleceği gibi İslâmi isimlerin yanında Turak, Sevündük, Demi, Yağan, Şehsuvar gibi tamamen Türkçe isimlerin kullanıldığı da anlaşılmaktadır.

İstanbul'da Başbakanlık Osmanlı Arşivi Ali Emiri Efendi Tasnifi Kanuni Sultan Süleyman Evrakı arasında, vr. 309a-309b'de kayıtlı olan bu sicilin Tarihi 963 olup metni şu şekildedir:

(1) Sebeb-i tahrir-i kitab-ı şer'i ve bais-i tasdir-i hitab-ı mer'i oldur ki, kazâ-i Pasin'de Karye-i Horasan Baba'da Ali Dede ve karındaşı Ahmed Can ve Mezid meclis-i şer'i şerife gelüb; dediler ki karındaşımız Mahmud katl oldu, Hüseyin ve Demi ve Selman ve Beşir ve Haydar Kulu el-meşhur Padar nâm kimesnelerden nazan iderüz; şer'ile ve kanunla görülmesin taleb iderüz deyicek mezkûrunlar ihsar olundukda meclis-i şer'ide bi't-tav' ve'r-rıza ikrar ve itiraf idüb dediler ki mezkûr maktul Mahmud'u Hüseyin marifetiyle Komazor Geçidi'nde biz katleyledük ve Hüseyin marifetiyle atını ve kılıcını ve esbabını Kızılbaş'a gönderüb esbab getirdik ve bir gömleği ve bir köhne zıbunu ve bir taş çanağı Suvarince'de gizledük dediklerinde varislerine âdem koşulub ol-mevzia gönderildikte meyyiti ve dedikleri esbabı bulunub aynı ile meclis-i şer'e götürdükte mezkur Demi ve Selman ve Beşir ve Haydar Kulu maktul Mahmud'un esbabı budur dediklerinden gayri varisleri esbabı budur deyicek merkum Hüseyin'den maktul-i mezburun ahvali sual olundukta tumarımdan hisse ala deyu vehm edüb mezkurları ben gönderüb zikrolan mevzide ben katl ettürdüm ve atını ve esbabını Eleşkird canibine ulaştırıb Kızılbaş'dan esbab getürtdüm dedüğünden gayri her birisi ale'l-infirad Hüseyin Horasani marifetiyle katl eylediklerine bila icbar ve la ikrah ikrar ve itiraf eyledükleri ecilden katillerin ikrarları inde-ş-şer' hayzı kabulde vaki olub bu hüccet ber-vech-i temessük yed-i talibe vaz' olundu ki, vakt-i hacette ihticac idine cera zalike ve hurrire fi Evâsıt-ı Şehr-i Şevval sene 963

Şuhûdü'l-Hâl

Piri, Miralay; Rüstem Bey, zaim; Pir Ali, serasker; Ferruh Şeyh b. Ferruhzâde; Turak, el-müezzin; Sultan Ali oğlu Uğurlu; Ali, kethüda azeban, ve Ali b. Hüdaverdi ve Ali b. Çırak ve Ramazan (b.) Yusuf ve Veli Fakih b. Mehmed ve Sevündük b. Veli; ve gayrihim mine'l-hazirin.

Vech-i tahrir-i sicil budur ki Hüseyin b. Horasan meclis-i Şer'e gelüb şöyle ikrar ve itiraf edüb dediki, karındaşım Mahmud'u oğlum Demi ile Haydar Kuluyu ve Beşir'i ben gönderdim. Komasa Geçidi'nde katlettirdim. Mahkeme-i Şerife getirülen kılıç ve şalvara bedel-i tafta ve alaca kuşak ve çulka yağmurluk karındaşım Mahmud'un esbabıdır. Ol zamanda kılıç ile yağmurluk çulka oğlum hissesine düşende kılıcı onlara verdim ve yağmurluğu dahi ol zamandan berü benim evimde saklamıştım deyu ikrar ve itiraf ettükde ikrarı inde-ş-şer'i şerif makbul görülüb ve bu zikrolunan esbablar mahkeme-i şerifeye getirüb Mahmud'un varislerine teslim olunub bi't-taleb kayd-ı sicil olundu. Tahriren fi Evâhir-i Şehr-i Zi'l-ka'de sene 963.

Şuhûdü'l-Hâl

Piri, mir-alay-ı Pasin ve Mevlana Şehsuvar b. Abdullah ve Katib Ahmed Çelebi, ve Katib Hamza b. Üveys, ve İsmail Çelebi b. Kaya Bey, ve Şeyhi Ağa b. müteveli ve Maksud Çelebi ve Rüstem (b.) Abdullah ve Kasım (b.) Hasan ve Mevlana Turak el-müezzin ve Abdülbaki sipahi ve gayrihim mine'l-hazirin.

Vech-i tahrir-i sicil budur ki, maktül olan Mahmud'un sagire yetime kızı olan Paşa Can'a kibel-i şer'iden vâsi olan Pir Ali b. Mehmed mezbur Mahmud'un katili olan Demi b. Hüseyin'e ve Haydar Kulu b. Emir Han ve sebab-i katil Hüseyin b. Horasan ile mahfel-i şer'i şerifde muvacehe olunduklarında mezkûr vâsi Pir Ali da'va kılıb dedi ki, kibel-i şer'iden vâsi olduğum maktül Mahmud'un sagire kızı Paşa Can'ın hakk-ı diyetinden işbu Demi'nin ve Haydar Kulu'nun ve Hüseyin Horasani'nin zimmetlerinde yirmi bin akçe hakkı var, el-an taleb ederüm deyicek bi'l-muvacehe mezbur Demi'den ve Haydar Kulu'dan ve Hüseyin'den sual olundukta maktül olan Mahmud'un sagire kızı Paşa Can'a hakk-ı diyetinden yirmi bin akçe aid ve raci olub meblağ-ı mezburdan kırk sikke altun eda eyledük baki olan onaltı bin altıyüz akçeyi yirmi binin tamam olunca hüsn-i hatırımız ve tayyib rızamızla üçümüz bile eda idelüm dediklerinde itimadla mezbur vâsi Pir Ali mâl-i yetime ve merkumların nefislerine kefil taleb eyledükde Yağan Şeyh b. Meh-

med ve Ali Kulu ibn-i Mahmud hazirun olub dediler ki işbu Demi'nin ve Haydar Kulu'nun ve Hüseyin Çelebi'nin zimmeterinde olan onaltı bin altı yüz akçe mâl-i yetimeye ve nefislerine biz kefiliz bir yıl tamam olunca eda edelim dediklerinde mezbur Yağan Şeyh ve Ali Kulu birbirimize biz kefiliz dediklerinde vâsi-i mezbur razı olub talebiyle kayd-ı sicil olundu. Fi Evâil-i Şehr-i Zi'l-hicce sene 963.

Şuhûdü'l-hâl

Kutlu Beğ (b.) Budak ve Ali imrahor ve Ali (b.) Mehmed ve Mevlana Şa'ban b. Budak ve Ahmed (b.) Kasım ve Mevlana Hasan el-Hatib ve Mevlana Hüseyin Hoca ve Katib'l huruf Şehsuvar ve gayrihim.

Vech-i tahrir-i sicil budur ki cenab-ı celalet meab Kasım Bey hazretleri canibinden vekil olan Erdoğan Subaşı, ba'de subut-i vekaletişi şer'an mahfel-i kazada Hüseyin Horasani'nin nefisine kefil taleb eyledükde Pir Ali b. Mehmed ve Kutlu Beğ b. Budak ve Yağan b. Şeyh Mehmed hazirun olub dediler ki işbu Horasan oğlu Hüseyin'in nefisine biz kefiliz her zaman da taleb olunur ise bulub teslim edelim dediklerinde Pasin Alaybeyisi olan kıdvetü'l-emâcid ve'l-ekârim Piri Beğ zide mecduhû bu üç nefer kefillerin nefislerin kefil olub mezbur Erdoğan Subaşı talebiyle kayd-ı sicil olundu. Fi Evail-i Zi'l-hicce sene 963.

Şuhudü'l-hâl

İvaz (b.) Hasan ve Yusuf Ağa (b.) Ali ve Ali (b.) Mehmed ve Mevlana Şa'ban (b) Budak ve Şems (b.) Ahmed ve Mustafa Şeyh (b.) Ali Dede ve Katibi'l-huruf Şehsuvar ve gayrihim mine'l-hazirin.

*Doç Dr. Dündar AYDIN, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Öğretim Üyesi

1. UZUNÇARŞILI, İ.H., Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilatı, Ank. 1984, s. 116vd; JENNINGS, R.C., Kadı, Court And Legal Procedure In 17th. C. Otoman Kayseri, Stvdiâ İslamîca XLVIII, s. 133-142.; İPŞİRLİ, Mehmet., Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Şer'iyye Sicilleri, Tarih ve Sosyoloji Semineri 28-29 Mayıs 1990, İst. 1991, s. 157-159.

2. GÜRKAN, Feyyaz., Şer'iyye Mahkeme Sicilleri Üzerinde Bir Araştırma, IX. Türk Tarih Kongresi (1981) II, Ank. 1988, s. 766-767.

3. BA. Ali Emiri, Kanuni Sultan Süleyman, vr. 309a-309b.

4. AKDAĞ, Mustafa., Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi I, Ank. 1979 s. 404-405.

5. JENNINGS, R.C., Limitation Of The Judicial Powers of The Kadı In 17th. C. Otoman Kayseri, Stvdiâ İslamîca L, (Paris 1979) s. 161-163.

6. BA. Ali Emiri, Kanuni, vr.309a-309b.

۱۱۰۰
 ۱۱۰۱
 ۱۱۰۲
 ۱۱۰۳
 ۱۱۰۴
 ۱۱۰۵
 ۱۱۰۶
 ۱۱۰۷
 ۱۱۰۸
 ۱۱۰۹
 ۱۱۱۰

۱۱۱۱
 ۱۱۱۲
 ۱۱۱۳
 ۱۱۱۴
 ۱۱۱۵
 ۱۱۱۶
 ۱۱۱۷
 ۱۱۱۸
 ۱۱۱۹
 ۱۱۲۰

۱۱۲۱
 ۱۱۲۲
 ۱۱۲۳
 ۱۱۲۴
 ۱۱۲۵
 ۱۱۲۶
 ۱۱۲۷
 ۱۱۲۸
 ۱۱۲۹
 ۱۱۳۰

۱۱۳۱
 ۱۱۳۲
 ۱۱۳۳
 ۱۱۳۴
 ۱۱۳۵
 ۱۱۳۶
 ۱۱۳۷
 ۱۱۳۸
 ۱۱۳۹
 ۱۱۴۰
 ۱۱۴۱
 ۱۱۴۲
 ۱۱۴۳
 ۱۱۴۴
 ۱۱۴۵
 ۱۱۴۶
 ۱۱۴۷
 ۱۱۴۸
 ۱۱۴۹
 ۱۱۵۰

